

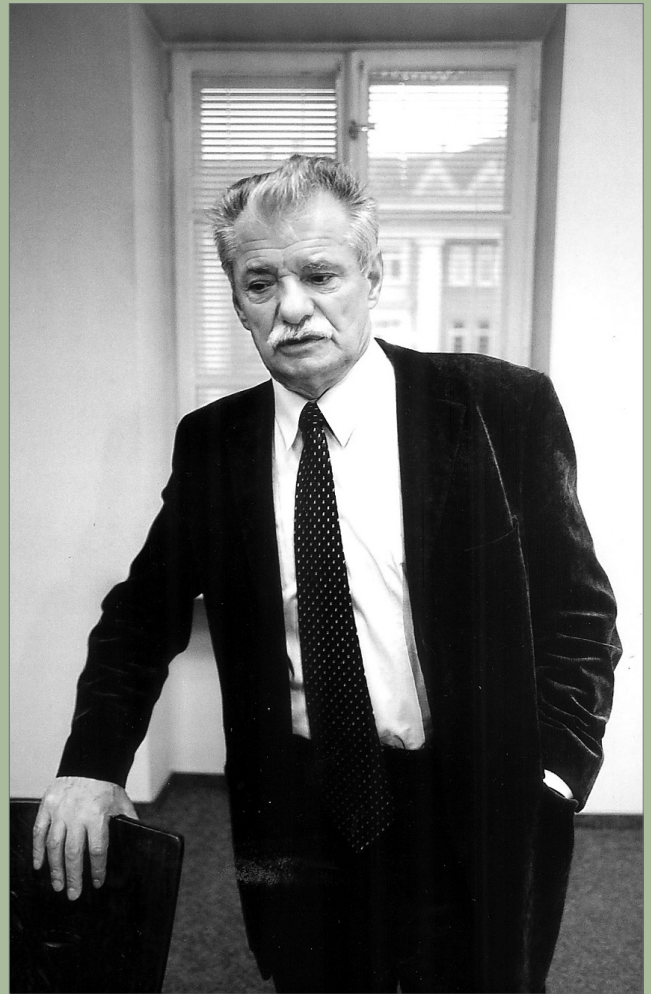
ALFREDAS GUŠČIUS

„Tik slenksčio prasmė ir viena, ir gili”

Tėviškės, Tėvynės, gimtojo žodžio samprata Mykolo Karčiausko poezijoje

„O praradę Tave, mes prarandam Tėvynę”

Teisus buvo literatūros kritikas Juozas Stepšys, kai, rašydamas apie Mykolo Karčiausko „Žvirgždės poema” (1981), atkreipė dėmesį į esminę šio kūrėjo meninės individualybės savybę: „Nedaugelis poeto kūrybinių bendražygių (gal tik Jonas Strielkūnas) taip akivaizdžiai yra realizavę liaudiškąsias savo pasaulėjautos šaknis, kūrybinių siekimų socialumą”¹ (retinta mano – A.G.).

Poetas Mykolas Karčiauskas. 2003.
Aloyzo Petrašiūno nuotrauka

Liaudiškumo sąvoka šiandieniniame literatūros moksle nėra pageidaujama; ji neretai keičiama tautiškumu. Atitinkamai ir liaudis – tauta. Senąsias sąvokas vengiama vartoti visų pirma dėl to, kad nenorima prisiliesti prie daug dešimtmečių viešpatavusio, tačiau dabar slogius prisiminimus keliančio literatūros reiškinių vertinimo metodo – socialistinio realizmo, kurio vienu pagrindinių principų (šalia istoriškumo ir partiškumo) buvo liaudiškumas. Bet juk žinome, kad esmė – ne pavadinimai, ne terminai. Taip, tarybinėje kritikoje būta daug nukrypimų nuo gyvenimo ir meninės tiesos. Ir minėtame straipsnyje J. Stepšys, apskritai teigiamai įvertinęs M. Karčiausko ieškojimus, vartoja socrealistinę emblemiką, pagiria autorių už tai, už ką šiandien, manding, vertėtų papeikti, – kad jis „pirmasis lietuvių tarybinėje poemoje taip tikroviškai, iš aistringų partinių pozicijų pavaizdavo sunkų ir skausmingą „valdžios tiesos” atėjimą į Lietuvos kaimą”, kad kolektyvinėje valstiečių psichologijoje išryškina naują idėjinę nuostatą – „tikėjimą socializmo tiesa”, kad kritikuoja buržuazines atgyvenas ir panašiai. Žinoma, tokie pagyrimai nebuvo be pagrindo, kadangi iš tikrųjų M. Karčiausko pasaulėžiūrai iš pradžių nemažą įtaką darė ano meto partinė propaganda, be abejo, ir teisės studijos Vilniaus universitete, kuriame marksizmo-leninizmo idėjos,

kaip ir bet kurioje kitoje to meto aukštojoje mokykloje, buvo gana išradingai kalamos į jaunas galvas. „Jaunystėje pažiūras formavo komunistinė ideologija“, – parašyta apie M. Karčiauską „Lietuvių literatūros enciklopedijoje“².

Tačiau juk išaugama ir iš jaunystės, ir iš ankštų švarkų, ir iš sielos polėkius varžusių pažiūrų. M. Karčiausko meninės individualybės gelmėse kunkuliuavusios maištingos prigimties, romantiškų polėkių nepajėgė suvaržyti jokie „antstatiniai“ barjerai. Šio poeto talento neįmanoma apibūdinti vien tik *pro* ar *contra* antinomijomis. Atidavęs tam tikrą duoklę (kaip ir dauguma to meto literatų) socrealistinei „Prokrusto lovai“, M. Karčiauskas atvėrė tokią savo liaudiškosios pasaulėjautos stichiją, kuri nustebino ne tik literatūrinę visuomenę, bet ir visą ano meto inteligentiją. „Žvirgždės poema“ sukėlė didžiulį susidomėjimą, tiksliau pasakius, ažiotažą. Vaizdžiai tarus, poemoje liaudis išvydo save, savo istorinį kelią, jo vingius, klystkelius. „Aistringa partinė pozicija“, liaudies „tikėjimas socializmo tiesa“ – tik širma, tik išorinis anтураžas, kuriuo prisidengus buvo trankomasi tokiais skaudžiais socialinės tikrovės kritikos žaibais, kad partinė vadovybė (netgi CK, nekalbant jau apie pačių rašytojų partinę organizaciją) ėmėsi operatyvių tramdomųjų priemonių – poemos aptarimų, svarstymų, pasmerkimų. Ne iki galo stoisškai išstovėjo ir patsai autorius. Vėliau jis papildė poemą, ją „apvalino“. Tačiau darbas buvo padarytas – drąsus, talentingas, visuomenę jaudinantis Žodis ištartas, išskridęs kaip paukštis į dangaus mėlynę ir nebesugrąžinamas.

M. Karčiauskas užsirekomendavo ne tik kaip „tekamųjų“ socialinių bei buitinių realiųjų kėlėjas, kritikas ir parodijuotojas, bet ir kaip liaudies „amžinosios dvasios“ gaudulingas, elegiškas apdainuotojas. Jo talentas ypatingas žemiškųjų, arba, kaip madinga dabartinėje kultūrologijoje sakyti, chtoniškųjų (gr. *chthonos* – žemė) ir aukštųjų, dvasingųjų (apoloniškųjų) pradų gyvybinga sinteze. Ją užčiuopė ir J. Stepšys, suvokdamas tai kaip „stichinę saviraišką“, „karčiauskišką valiūkavimą“. Gilesnį, moksliskai fundamentalesnį šios sintezės pagrindimą pateikė literatūrologas Ričardas Pakalniškis, poeto pasaulėjautą aiškindamas ir kaip istorinio laiko panoramiškumo įžvalgą, ir kaip „visuomenėje stiprėjantį atviresnio žodžio poreikį“, ir kaip žmonių kolektyvinėje sąmonėje niekada neblėstantį tiesos troškimą. Vertingos šio literatūrologo įžvalgos, įgalinančios į Karčiausko „valiūkavimą“, jo poetinės plunksnos šmaikštavimą, kontrastiškų vaizduojamos medžiagos klodų gretinimą pažvelgti iš mitinės perspektyvos, „sub specie aeternitatis“ („amžinybės žvilgsniu“). Ir „Žvirgždės“, ir „Nemuno“, ir „Vilniaus“, ir „Skandenės“ poemų lyriinių subjektų (kaip tada sakydavome – herojų) R. Pakalniškis taip, kaip J. Stepšys, neschematizuoja, nesuriša tik su „einamojo momento“ politinėmis, socialinėmis konkretybėmis, bet praplečia jų akiračio horizontą, ieško jų vietos plačiame filosofiniame kontekste. „Poemos („Žvirgždės“ – A. G.) herojus neįvardytas, artimas pačiam autoriui, istorijos ir dabarties kryžkelėje jis ieško savęs, savo gimtinės, tėvų dvasios“, – rašė talentingas mokslininkas, deja, 1994 m. miręs savo 60-mečio išvakarėse. Itin gili kita jo įžvalga: „Bet žmogus čia reiškiasi ne vien kaip individas, bet ir kaip Tėvynės balsas, ir apskritai jis linkęs ne tiek į vidinę analizę, kiek į visų pažinimo kelionę („dabar keliausiu / į atminties kraujuojančias gelmes ir klausiu: / o kas gi mes?“)... Vitališkų galių siausmą nuolat siejant su istorijos audromis, formuojasi apibendrinta tėvynės metafora, kuri per intymų kreipinį įprasminama ir kaip paties herojaus dvasinių polėkių zenitas: „Ir tu esi. Esi iš raisto ir esi / iš grūdo, iš nuodėmės esi ir spindesy“. Tai lyg preliudija į tiesioginį poemos objektą – XX amžiaus žvirgždiečių dvasinę bei socialinę odisėją“³.

Liaudiškos pasaulėjautos spontaniškumas, efektingai tampantis kryptinga etine idėja (anot R. Pakalniškio, Tėvynės balso metafora), – gražus M. Karčiausko kūrybinės saviraiškos rezultatas, paliudijamas jo poemomis, elegijomis, baladėmis.

Skaitydamas M. Karčiausko knygas, tarsi iš naujo nustembi, kokie platūs, vitališki gali būti neretai lėtais, santūriais apibūdinami šiaurinės Lietuvos poetai. Nieko panašaus! Tiesa, tokie epitetai tikty, jeigu kalbėtume apie Eugenijų ar Leonardą Matuzevičius, netgi apie B. Brazdžionį. Bet jie visiškai neliptų prie, sakykim, Kazio Binkio, suvokusio kūrėjo laisvę, elgesį, etiketą „fanaberiškai“, iš tikrųjų valiūkiškai. K. Binkis „realizavo lietuviškojo avangardizmo programą – diegė naują požiūrį į pasaulį ir meną, nutraukė ryšius su klasikine tradicija, išjuokė sustabarėjimą, miesčioniškumą, atskleidė naujų meninių galimybių. Sukūrė naujo tipo oratorinį eilėraščių, įvirtino ekspresyvią plakatinę raišką, aukšto ir žemo stilių sumaišymą, ironiją, sakinę kalbą, prozaizmus...“⁴

Jeigu reikėtų „traukti“ M. Karčiausko meninės prigimties „šaknį“, tai visų pirma nurodyčiau ne Tefilio Tilvyčio, nors padariusio nemažą įtaką, bet būtent K. Binkio poezijos „kelmą“. Mančiau, kad iš binkiškos tradicijos „išlenda“ M. Karčiausko poetinio talento ypatumai – ir jau pastebėtoji „voliuntariškoji“ stichija, ir humoristiškai ironiškas pasakotojo šėlsmas, ir jį dažnai pakeičiantis elegiškas susimąstymas, lyriškas, nostalgiškas sielos atsidūsėjimas. Aukšti ir žemi tonai, pakylėti ir prižeminti balsai M. Karčiausko kūryboje maišosi nė kiek ne rečiau nei K. Binkio poezijoje. Žinoma, reikia pripažinti ir T. Tilvyčio įtaką. Literatūrologas Algis Kalėda teigia, kad savo poemose M. Karčiauskas tęsia T. Tilvyčio epinės satyrinės poezijos tradiciją⁵. Su tokia nuomone reikia sutikti, tačiau tikrai minėtų poemų atžvilgiu,

nes M Karčiauskas parašė ir daug tokių kūrinų, kurių stilistinė-kompozicinė paletė platesnė, įvairesnė, spalvingesnė. M. Karčiausko talentas – lyrinių, epinių, ironiškų, satyrinių pradų darni santarvė, kurioje skirtingais kūrybos tarpsniais iškyla vis kitas idėjinis- stilistinis pavidalas.

Debiutinės eilėraščių knygos „Klevo medus“⁶ įžanginių eilėraščių „Ten, kur Svalia“, „Guodžias žmonės žole žalia“ pabaigose randame tokias eilutes, iš kurių galima spręsti, kad šiam debutantui ateityje rūpės ne siauras lyrinis pasaulėlis, bet objektyvesni ir už individualųjį „aš“ platesni dalykai – „bočių giesmės, maldos, sesučių raudos“, įvykiai, „kraują stingdantys“. Debiutantas skaitytojui iš lakoniškų užuominų leido suprasti, kokias realijas jis kels į pirmąjį tematikos planą, kokias problemas gvildens. Ir iš tiesų pirmosios knygos medžiaga pagrįsta daugiau istoriniais faktais, etnografinėmis detalėmis, biografiniais motyvais. Įsidėmėtina „Berklainių baladė“... Senosios Krinčino kapinės, žole apžėlęs paminklas, apiblukęs užrašas, bylojantis, kad čia palaidotas baronas Ropas. Iš užuominų paaiškėja, jog tai kapinių pakraštys, skirtas savižudžiams. Skaitytojas suintriguojamas – vadinasi, ir barono toks pat galas. Situacija ne konkretinama, bet simbolinama. Užuominos, įvaizdžiai byloja apie buvusią Ropo ir jo rūmų didybę. Tačiau siūbtelėjo laiko vėtra ir galybė prapuolė, liko baugulys, paslaptys, legendos apie retkarčiais iš miglų į savo dvarą grįžtantį baroną ir atsisėdantį ant aukso maišo. Puiki pirmoji dalis, kupina subaladinto laiko virsmo, praskleistos uždangos į žmogaus gyvenimo trapumą. Buitinis, socialinis laikas įstatomas į begalinės, gaivalingos gamtos ritmą, išreikštą lakiu trieliu leitmotyvu:

*Jauni upeliai neša smėlį,
senojų eiguvoj
sūpuoja liepų pumpurus kovai.*

Kitos dvi baladės dalys pamažėle artina istoriją prie naujųjų laikų. Toms sąsajoms perteikti autorius suranda vykusius metaforinius sprendimus; antroje – anoniminio dainoriaus, kurio dainuškas traukia akli Pasvalio turgaus muzikantai (čia turima omeny tarpukario Lietuvos laikai), paveikslą; trečiojoje istorinis laikas jau adekvačiai priartintas prie paties autoriaus ir „dokumentuojamas“ („Šitam Pasvaly užaugome ir mes. / Šitoj šaukiančioj palaukėj dainiai gims“). Daugiskaitos linksnis pavartotas ne tik kaip kuklumo ženklas, debiutantas siekia apibendrinimo, nori pasakyti, kad iš anoniminio dainiaus perimama estafetė ir nuo šiolei apie savo gimtąjį kraštą dainuos jis ir jo bendraamžiai poetai.

M. Karčiauskas priklauso tų rašytojų tipui, kurie itin intensyviai ieško sąsajų su tautos istorija, nuodugnai tyrinėja jos faktografiją, etnografiją, tautosaką, iš liaudiškos stichijos šaltinių semiasi įkvėpimo, fantazijos. Nuo pirmos jo knygos pasirodymo prabėgo 30 metų, ir joje deklaruotas etinis užsiangažavimas – klausytis žilos senovės aidų bei sekti „bočių giesmes, senas maldas“, užjausti ...raudančias sesutes – ne tik nenusilpo, bet, priešingai, sustiprėjo, įgavo nepakartojamą, karčiauskišką balsą, spalvą... Po 13- os metų pasirodžiusiame rinkinyje „Dienos – elegijos“ vėl girdime panašų autoriaus prisipažinimą: „Vėl kartoju žodžius / iš tėvų kalendoriaus, / sargo, priesako mūsų / kalbos ir stiprybės...“

Suprantama, priesakas gali ir likti gražiu ketinimu; M. Karčiausko atžvilgiu malonu konstatuoti, kad poetas su kaupu vykdo senoliams, tėvams duotus įžadus. Žilos senovės rudimentais aplipę, etnografinę vertę įgiję žodžiai, palyginimai, frazeologizmai liejasi iš M. Karčiausko plunksnos, kaip iš stebuklingojo Amaltėjos rago... pienas, išmaitinęs naują gimį Dzeusą. Pagarbiai, net dievobaimingai poetas suvokia gimtąjį Žodį:

*Žodi žodi! Iš dievo,
Iš velnio malonės,
Žodi kruvinas,
Alkstantis,
Niekintas žodi,
Tu sukūrei dainas,
Legendas ir tuos žmones,
Kad galėtų tave
Ir vaikams jie parodyt...*

Žodis personifikuojamas, paverčiamas demiurgu, jam suteikiamos autonominės ir politinės galios, o tai 1985 m. rodė drąsą, patriotinę M. Karčiausko nuostatą: „Žodi, Žodi senų kalendorių, / giesmy-
nų, / tu kaip vėtrungė / kelią parodei / į širdį / ir tėvynę, / kaip motiną apsikabinęs, / gaivalinga šaltinių / vėsa ją pagirdei“.

Gerbiami skaitytojai, atkreipkite dėmesį! Tuoj pacituosiu to eilėraščio eilutes, kurios rodo ir paties poeto politinę drąsą ir liudija ano meto (9-ojo dešimtmečio ketvirtieji penktieji metai) visuomenės sąmonėje bręstančias tautos išsilaisvinimo, nepriklausomybės idėjas:

*O praradę Tave,
Mes prarandam Tėvynę,
Gyvą ryšį žmogaus su žeme
Ir orumą.
Tai banguoki,
Lyg Nemunas mūsų patvinęs,
Skelbki savo jėga
Atgimimo taurumą.*

Tai – nuostabios savo adoraciniu atvirumu, patriotiniu pakilimu eilės, matyt, stebuklingai praslydusios pro bunkančios andropovinės cenzūros žirkles. Kai šiandien dažnokai nepasidalinama Atgimime – Sąjūdyje dalyvavusiųjų (o neretai jį pro plyšius ar pridengtus langus stebėjusiųjų) laurais, verta atsiversti kai kurių autorių knygas ir įsitikinti tikraisiais Atgimimo aušros pirmieiviais.

M. Karčiauskas, vaizdžiai tariant, tiesiog „kliedi“ savo gimtuoju kraštu, jo istorija, kalba, dvasia. Etninis-etnografinis prieraišumas išreiškiamas ir temomis, ir idėjomis, ir žodynu. Iš poeto knygų įmanoma išmokti, arba pramokti, pasvalietiškos tarmės, įsidėmėti šio Lietuvos regiono geografinį ir etninį savitumą, socialinės-politinės istorijos bruožus. Stebina M. Karčiausko enciklopedinis savo krašto istorijos, kultūros, buities pažinimas. Man, žemaičiui nuo Plungės, šiuo požiūriu nė iš tolo su juo nesusilyginti. Beje, nedaug kas ir iš poetų galėtų su juo šia prasme rungtyniauti. M. Karčiauskas turi įgimtą „pėdsekio“ dovaną. Sakykim, „užuodęs“ ar Vienožindžio, ar Daukanto, ar Antano Miškinio „pėdą“, jis jos nepames, bet seks iki galo, t. y. apdainuos ją palikusįjį. Tokiu būdu į jo poeziją pakliuvo ir mano Žemaitija (puikūs ciklai apie Beržorą, Platelius, apie jos kalvas...), ir kiti Lietuvos kampeliai.

M. Karčiauskas – liaudiškos prigimties, epinio mąstymo kūrėjas. Bet jam nesvetima ir lyrinė išpažintis, elegiškas susimąstymas, vienažindiškas gaudulys, širviškas atvirumas.

*Aš viską suprantu: ir gerą žinią,
Ir skaudų ilgesį rudens laukų,
Kai drumzlinam rūke save pažinęs,
Nematomą šešėlį sutinku.*

*Ir klausinėju, ir geidžiu atleisti
Jam nesamas kaltes, save smerkiu,
Galvodamas, kad aš galiu nuteisti
Bejėgį mūsų laiką už akių... -*

Tai eilėraščio „Melancholija“⁷ pradžia. Kituose dviejuose posmuose išlaikyta ta pati trapi vaizdo nuotaika; pagrindinė tema neišryškinama, o paskandinama rudeninės saulės, vystančių gėlių, gelstančių beržų spalvose...

Tačiau išpažintinė savistaba ilgam neužvaldo, nes tikroji M. Karčiausko stichija – tai, kas plyti už individualaus „aš“ ribų. Poetui būdingesnis savęs ieškojimas daiktiškose, istoriškose, tautiškose formose.

*Kokioj galybėj pažinai mane kaip gyvą,
Iškaltą medyje ar slenkstyje akmenis?
Aš stabmeldys buvau, meldžiausi su alyvom
Kalneliuos protėvių kapelių prie Lėvens.*

*O kol bažnytkaimių varpai susišnekėjo,
Ir drumstės lyg vanduo patvinus giminė,
Buvau iš savo pasakų seniai išėjęs
Į tavo šerdį, Lietuva, pakieminėt...-*

Pacitavau ištrauką iš vieno gražiausių M. Karčiausko eilėraščių „Lietuvai“⁸. Jis akivaizdžiai liudija poeto meninės pasaulėjautos liaudišką-gentišką kiltį, apie kurią po kelerių metų (skaičiuojant nuo šios knygos pasirodymo) giliai, kaip jau matėme, rašys R. Pakalniškis... Savęs tapatinimas su Tėvyne, su Lietuva yra dažnas reiškinys mūsų poezijoje. M. Karčiausko bendraamžis Jonas Strielkūnas (beje, gimęs visai netoli nuo Pasvalio – Panevėžio rajone, dirbęs Biržų laikraščio redakcijoje) irgi yra sukūręs gražių eilėraščių šia tema. Populiarus jo eilėraštis „Lietuva“⁹, užsibaigęs jautriai patetišku gestu –

*Ir tenai, kur po visų klajonių
Žemėn atsiguls mana galva,
Nerašykit mano vardo, žmonės,
Parašykite, žmonės, Lietuva.*

M. Karčiauskas asmens ir tautos tapatybės ieško daug platesniame istoriniame kontekste. Praeities realijos, netgi geologinės asociacijos („ledynų šaltis“, atgalios grįžtančios upės) suteikia poetinei metamorfozei daugiau paslapties, sakyčiau, kosmologinio episkumo. Netikėtas kultūrinės atminties atgaivinimas, lietuviškojo mentaliteto siejimas su Tacito, Homero asmenybėmis... Įdomi dar tokia detalė – eilėraštis pavadintas „Lietuvai“ ir dedikuotas Juozui Baltušui. Ir savosios, ir etniniu originalumu garsėjusio rašytojo kupiškėno dvasinės biografijos fragmentai pinami į vieną, mitiškai „pažilintą“, pagoniškai paspalvintą amžinosios Lietuvos temą. Patraukli M. Karčiausko kūrybinė pastanga suvokti savo bei apskritai tautinio individo ne kalendorinį, o metafizinį atsiradimą Lietuvos istoriniame-kosminiame laike. Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje tai buvo iš tiesų novatoriški atradimai, nepraradę aktualumo nei šiandien.

„Grįžtu, namuose gyvenu“

Talentingų kūrėjų meninis mąstymas nebūna vienaprasmiškas, vienaliniškas, arba, kaip mėgdavo sakyti Fiodoras Dostojevskis, nebūna euklidinis. Kaip tik todėl M. Karčiauskas greit atsikratė kai kurių pasaulėžiūrą varžiusių šampū, schemų, nes sugebėjo ir į Lietuvą, ir į pasaulį pažvelgti iš vidaus, iš ontologinių būties gelmių. Poetui būdinga organiška, tautos vitališkomis galiomis paremta savikūros savybė, kurią šiuolaikinis arių mąstytojas John O* Donohue pavadino „raudonoju protėvių krūmu“ . Jis tą dalyką taip aiškina: „Būdami individai esame atskirti nuo ryšio su mumyse veikiančiu tankiu ir sudėtingu tinklu. Paprastas to pavyzdys galėtų būti situacija, kada įsipjovę pirštą nustembame, pamatę tekant kraują. Pamirštame, kad mums šakojasi kaulų medis ir krūmas, kuriuo teka kraujas. Kraujas visatoje yra viena iš seniausių ir išmintingiausių tėkmių. Tai protėvių kraujo tėkmė. Protėvių kraujas teka iš buvusių kartų, kol mus pasiekia ir sukuria“¹⁰ (retinta mano – A.G.)...

Dar kartą tautos būties amžinuoju keliu M. Karčiauskas praeina knygoje *Grįžkelis*¹¹. Ir dar kartą įsitikiname, kaip giliai poeto sieloje yra įsikerojęs protėvių „kaulų medis ir krūmas“. Eilėraščiai tobulai sustyguoti, nebeįturi nei formos, nei „meninių priemonių“, – vien poeto širdį, jausmus, iki religinio sakralumo išgrynintą nuotaiką. O vaizduojamoji medžiaga, tematika ta pati (neskaitant vieno kito eilėraščio Omarui Chajamui ir neutralioms meilės, liūdesio temoms) – Pasvalys, gimtoji Žvirgždė, Krinčinas, aplinkiniai kaimai, upeliai, keliai, kapinės, senoliai, bendraklasiai, įžymūs kraštiečiai. Tarsi vienu atodūsiu sukurtas nuostabus 19-os eilėraščių ciklas „Delčia paskęsdama senoj verdenėj“, skirtas žymiam mūsų rašytojui Mariui Katiliškiui, keletą metų iki emigracijos dirbusiam Pasvalio bibliotekoje.

*Rugių laukai pasvirę, sunkios vyšnios.
Be dvasios dalgiai ilsis pašalėj.
Kas išsakys, parodys viską įsčiai
Šitoj užuovėjoj ar pakelėj,*

*Kur dar galėjom medžiais sulapoti,
Į gimtą molį įsiverpt giliai...
Lyg protėvių kryželiai pakapoti
Ar atklanių galūksnių nebyliai...*

Tai šeštasis ciklo eilėraštis, pats trumpiausias, bet ir jame pajuntame graudžią nuotaiką, atsirandančią prieš atsiskyrimą su Tėvyne. Nepaprastai subtiliai perteiktas šis skaudus aktas, sujaukiantis žmogaus gyvenimą. Visame cikle – jokio kaltinimo nei valdžioms, nei vadams. Į žmogaus lemtį pažvelgta grynai iš sopančios širdies pozicijų. Lyrinis ciklo subjektas kartu su Tėvyne priverstu palikti kraštiečiu myluoja tėviškės padangę, klausosi spengiančios sodų ir takelių tylos, glaudžiasi prie žemės, šildosi rankas prie ugniakuro, glosto brangius daiktus. M. Katiliškio kai kurie biografijos faktai jausti į plastišką ciklo – poemos audinį, tarnauja kaip siužetiniai posūkiai besiskleidžiančioje poetinio vyksmo erdvėje. Sudeginęs laiškus, užvertęs maldaknygę, tremtinys – piligrimas pro praūžusio karo griuvėsius, mirtis traukiasi į nežinią, paskui atsiduria toli nuo Tėvynės. Siužetiniai „mazgai“ labai nežymūs, tik užuominos, detalės, nes poetas vaizduoja ne individualizuotą, bet tipizuotą mūsų tautiečio liūdną dalį. Ciklo prasminis laukas subtiliai praturtinamas taja kultūrine atmintimi, kurią mumyse suformavo M. Katiliškio asmenybė, jo kūriniai; M. Karčiauskui užtenka tik užsiminti vieną kitą parafrazuotą, pavyzdžiui, romanų „Miškais ateina ruduo“, „Išėjusiems negrįžti“ pavadinimą ir toji užuomina atlieka didelį asociatyvinį darbą:

*Delnai rasoti, vėsūs, grumstai kruvini.
Virš kūlgrindos Mūšos tulžys mirgena. –
Aplenkdamas akivarus nuo seno,
Su Rokdirbio šventaisiais ubagais eini*

*Nebegrižimo vingiais...Lėvenio vanduo
Dar šypteli...Liūdnai įsižiūrėjęs,
Prisimena: gyvenimas gurnėjo,
Gyvenimas – miškais ateinantis ruduo.*

... Ne tiktai prigimties liaudiškasis gaivalas, bet ir gilus, egzistenciškai gražus savo gimtojo lopšio, savo krašto, savo protėvių, pagaliau to laiko, kuris atveda individą į šią „ašarų pakalnę“ ir vėl išveda, ilgesys suformavo M. Karčiausko talentą. „Aukštis širdies jau balsu nenusakomas“, – taip prabyla poetas kitame šios nuostabios knygos eilėraštyje. Tai reikėtų suvokti kaip būseną, kai širdis perpildyta pakylėtais, „vertikaliais“ jausmais, kai kūrėjas pajunta gyvenimo pilnatvę, būties beribiškumą. Tokia būseną artima tikrovės susakralinimui, kurio atšvaitų M. Karčiausko kūryboje daug ...„Ilgesio jausmą į širdį įliejai ne pats. Kiekvienas iš mūsų buvome pradėti iš ilgesio. Kiekviena akimirka čia, žemėje, yra piligriminė ilgesio kelionė. Tavo gyvenimas – tai ilgesio takas per visą laiką besikeičiančių ryšių ratą. Tavo ilgesys atkartoja dieviškąjį ilgesį. Transcendencijos esmė yra ilgesys“¹² (retinta mano – A.G.).

Tarsi tokią mintį patvirtindamas, eilėraštyje, skirtame mokyklos draugui Romualdai Paškevičiui, poetas, sodriai akcentuodamas tarmiškus žodžius, rašo:

*Kaip žodžius išbuktėti galiu?
Debesų išdanotas dangus daugmenuos
su alyvžalėm dakanom...*

*Saulės šventkelis Tatuloj tyliai ertės,
atminties evangelijoj skleisis prasmė
gelmenų sužydėjimo,*

*vis ilgėsiuos žibučių, purienų tylių
praušrėlių toj klasėj, kurioj mes vieni,
tik su žodžių artėjimu.*

Į jauną sielą artėjo Žodžiai – nuojauta apie poeto pašaukimą, pareigą, atsakomybę. Kūrėjo lemčiai M. Karčiauskas labai sąžiningai rengėsi, todėl kūrėjo misija vykdoma pagirtinai. Jėgų teikia sūniška meilė savo tėvams, protėviams, gimtajam kraštui, jo istorijai, kalbai, papročiams. Gimtoji šalis įkvepia kurti, o kūryba aukština visa, kas prigimta, brangu, amžina. Poetas tampa individualiųjų (subjektyviųjų) ir objektyviųjų (universalųjų) vertybių tarpininku (mediumu).. Naujosios knygos paskutiniojo ciklo „Kada parsiklausim namo“ eilėraščiuose poetas, lyg prisiminęs žvirgždiškąją ironiją ir satyrą, išpliekia šiandieninės Lietuvos blogybes, dažniausiai susijusias vėlgi, kaip ir anuomet, su valdžia. Bet poeto kritinis nusiteikimas dabar įgavęs susimbolintą bei sufoklorintą lyrinę formą, jis panašesnis į bendražmogiškąjį, universalų visų laikų poetams būdingą sielos skundą dėl Būties netobulumo. Po ilgų klajonių poetas (mediumas) vėl metafiziniuose savo namuose, ir būtent iš jų perspektyvos apžvelgia nueitą gyvenimo kelią:

*Išpirkdamas didžiąją nuodėmę savo
Grįžtu, namuose gyvenu.
Matau vėl: sidabro pupa sužaliavo,
Išaugo šulnys su vynu!..*

Išėjimas iš namų į pasaulį ir po klajonių grįžimas į juos M. Karčiausko kūryboje subtiliai mitologizuotas, turintis būdingą tokiam mąstymui rato (gamtinio ciklo) pobūdį. Gyvenimas – kelionė ratu, jos pagrindinės stotelės yra Pradžia ir Pabaiga. Toje kelionėje poetas sakosi troškęs tiktai bendrumo, vienybės („skatojuos, visiems dalinu,/ Ko dar niekada neturėjau. Geidžiau tik/ Visus susikviest ant alaus!“). Ir paskutinis ciklo posmas – kaip patirtų abejonių, nusivylimų, priešpriešų akordas, skelbiantis M. Karčiauskui būdingą etinę altruistinę nuostatą:

*O nieko nieieškau, tik slenksčio. Tik slenksčio
Prasmė ir viena, ir gili.
Tiesa – sugrįžimas, ir jai nusilenksiu:
Gimiau tam pačiam Pasvaly! (retinta mano – A.G.).*

Gražus, metaforiškas M. Karčiausko kūrėjo misijos supratimas – jis nori būti prasminga atrama, pagrindu, slenksčiu, religiška tarus, pakoju kitų žmonių ir savo tautos gyvenimui.

¹ Stepšys J., Poezijos socialumas, V., 1986, p. 360.

² Lietuvių literatūros enciklopedija, V., 2001, p. 219.

- ³ *Pakalniškis R.*, Lietuvių poema; pagrindinės žanrinės formos, V., 1981; papildyta 1990, p. 254 (ši monografija buvo įvertinta Respublikine premija – A. G.).
- ⁴ Lietuvių literatūros enciklopedija, V., 2001, p. 66.
- ⁵ Ten pat, p. 219.
- ⁶ *Karčiauskas M.*, Klevo medus (pirmoji knyga), V., 1972.
- ⁷ *Karčiauskas M.*, Dienos – elegijos, V., 1985.
- ⁸ *Karčiauskas M.*, Vyšnių kalnas, V., 1978.
- ⁹ *Strielkūnas J.*, Vėjas rugiuos, V., 1971.
- ¹⁰ *O*Donohue J.*, Amžinybės atbalsiai, V., 2002, p. 64.
- ¹¹ *Karčiauskas M.*, Grįžkelis, V., 1999.
- ¹² *O*Donohue J.*, Amžinybės atbalsiai, p. 343.